

KİTAP TANITMA

TARİH NOTLARI BİR ORTA DOĞU TARİHÇİSİNİN NOTLARI

Tuğrulhan KARADUMAN*

Bernard Lewis, *Tarih Notları-Bir Orta Doğu Tarihçisinin Notları*, Çevirmen: Çağdaş Sümer, Arkadaş Yayınevi, 14 cm x 20 cm, 1. Baskı, Karton Kapak, Kuşe Kağıt, 448 sayfa, ISBN: 978-975-509-824-1, Ankara 2014.

*Kafamda bir beyaz saç teli belirdi,
Tutup kopardım elimle
“Peki”, dedi, “beni tek başıma yendin de”
“Ne yapacaksın, tüm ordum ardımdan gelince?”
Yehuda Halevi
Tanrım, tek lütüf şudur senden umduğum:
Bereketlendir haz dünyamı
Kov benden saflık belasını
Uzak tut pişmanlık faciasını
_’Ubeyd-i Zakani*

Bernard Lewis’in bu kitabı, onun otobiyografisi niteliğinde bir eserdir. Otobiyografi; bir kişinin kendi öz yaşam öyküsünü anlatmasıdır. Yazar, bu eserinde; kendi öz yaşam hikâyesini, tarihçi kişiliği ile birleştirerek, bizlere sunmuştur. Lewis’in ilk baskısı 2005 yılında yapıлып, Arkadaş Yayınevi’nden piyasaya çıkmıştır.

Bernard Lewis, İngiliz asıllı ABD’li tarihçidir. Princeton Üniversitesi’nde profesördür. İslam tarihi ve İslam-Batı ilişkisi konularında uzmanlaşmıştır. Orta Doğu hakkında çalışan batılı uzmanlar arasında en çok okunan yazarlar arasındadır. Yahudi kökenli olup, George Bush’un danışmanlığını yapmıştır. Yazar’ın diğer eserleri: *Tarihte Araçlar*, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, *Haşha-*

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

şiler, Müslümanların Avrupa'yı Keşfi, Orta Doğu'da Irk ve Kölelik gibi birçok sayıda eseri bulunmakta olup, bu eserleri farklı dillere de çevrilip, yayımlanmıştır.¹

Yazar, Giriş bölümünde, Orta Doğu çalışmalarına olan ilgisinin daha çocuk yaşlarda başladığını, bu ilgisinin zamanla bir hobiye, sonra ise mesleğe dönüştüğünden bahsetmiştir. Gezmiş olduğu toplumların dillerini öğrenerek, eserlerini okuyarak, onları anlayıp, idrak etmeye çalışmıştır (s. 3). İlk çalışmalarında İslami Orta Doğu'nun Batı'dan farklı olduğunu, bu nedenle ilerleyen süreçte Ortaçağ Tarihi ile ilgilendiğini belirtir. Yazar, Osmanlı arşivlerine girme fırsatının "Ona", yayınlanan çalışmaları daha yakından tanıma fırsatı verdiğini, bu fırsattan yararlanıp, ele geçirmiş olduğu arşiv belgeleri sayesinde, Osmanlı dönemi ya da modern dönemle ilgili çalışmalar yapmasını sağladığını belirtir. Savaşta üstlenmiş olduğu görevler, modern Orta Doğu yaşam ve siyaseti hakkında bilgi sahibi olmasını, bu ülkelere yapmış olduğu geziler ve oradaki öğrencilerle olan empatisi sayesinde, her şeyden haberdar olduğunu belirtmiştir (s. 4). Lewis, eserinde bilimsel bir nesnellik sergilemektedir. "Bir yandan İslam'ı ve onun kutsallıklarını karalamakla, diğer yandan onun kusurlarını savunmak ve hatta örtbas etmekle suçlandım. Bense, saldırlar her iki taraftan da gelmeye devam ettikçe, bilimsel nesnellliğime güven duymayı sürdüreceğim." (s. 5.) sözleri ile bilimsel nesnellğine güven duyduğunu belirtmektedir. Kitabın alt başlıkları Giriş bölümünü müteakip:

1. İlk Yıllar, 2. Savaş Yılları, 3. Osmanlı Arşivlerinde, 4. Kültürel Diplomasi, 5. Neden Tarih Çalışmalı, 6. Akademik Yaşamdan Kesitler, 7. Atlantik'i Geçmek, 8. Bölge Ülkeleri, 9. Medeniyetler Çatışması, 10. Şarkiyatçılık ve Doğru Düşünme Kültü, 11. Paris'te Yargılama, 12. Tarih Yazmak ve Yeniden Yazmak, 13. Siyaset ve Irak Savaşı olmak üzere 13 bölümden oluşmakta olup, sonsöz yerine yazılan "Özetle" bölümü ile tanımlanmıştır. Eserin ekler kısmında *Ek I: Ağıt, Ek II: Unvan, Ödül ve Yayınlar* yer almaktadır.

"İlk Yıllar" (s. 7-55) adlı birinci bölümde Yazar; kendi öz yaşam öyküsüne, aile ve akrabalarına, eğitim dünyasının şekillenmesinde ailesi ve hocalarının önemli bir yeri olduğuna değinmiştir. Küçük yaşlarda dile duyduğu merakı sayesinde birçok kitap toplamaya başlayıp, birçok yazarın eserini okuyup, hayli seçkin bir koleksiyon edindiğine yer vermiştir. Babasından almış olduğu eğitimin etkisi, dini eğitimi nedeniyle, Yahudiliğe duyulan büyük bir ilginin onda artmasına neden olup, babasının bu dünya görüşü sayesinde oryantalist dünya görüşüne giden bir yolda hızlı bir adım atmıştır. Özellikle, lisans çalışması olan *İslami Loncalar* ve doktora tezi olan İsmaililerle ilgili çalışmasında, *Haçlılar Tarihi* ve *Haşhaşiler*'de bunun etkisi görülmektedir. Paris'teki eğitim çıkraklığı yıllarında Adnan Adıvar'dan Türkçe dersler alması, onda bir şiir yazma merakı uyandırmıştır. Diğer bölümlerde Yazar'ın Orta Doğu'ya yaptığı seyahatlerden (Mısır, Lübnan, Suriye, Filistin, Türkiye) ve Londra Üniversitesi'nde yardımcı öğretim görevliliği ile ilk işinden bahsedilir.

¹ https://77tr.m.wikipedia.org/wiki/Bernard_Lewis

“*Savaş Yılları*” (56-89) adlı ikinci başlıkta Yazar, savaş yıllarında almış olduğu eğitim faaliyetlerinden, istihbarat sınıfına geçişinden ve savaşta yürütmüş olduğu istihbarat faaliyetlerinden bahsetmiştir. Öncelikle istihbarat tarafından kabul edilmenin yolu olarak, Britanya doğulusu olmak ve yabancı dil bilmekten geçtiğine değinmiştir. Savaşta Suudi Arabistan krallığının yapmış olduğu telefon konuşmaları sayesinde onların ne düşündüklerine dair bilgiler edinebildiklerini, yani; bir nevi ajanlık yapıp, onların tüm istihbarat şifrelerini çözdüklerini belirtir. İlerleyen kısımlarda Yazar, bir Yahudi olarak İngiliz İstihbaratı’nda çalıştığını ve bu sıralarda arkadaşıyla aralarında geçen konuşmalara yer vermiştir. Özellikle İrlanda sorunu üzerine yapılan tartışmanın yıllar sonra gerçekleşen Türk-Kürt meselesi ile ilgili bağlantısı belirtmiştir. İngiliz-İrlanda meselesi Orta Doğu’daki Sünni-Şii problemini açıklamak için kullanılabilir; fakat Türk-Kürt ya da Arap-Kürt meseleleri için değil. “*Savaşın Sonu*” son kısımda Yazar, savaş yıllarının tarihçiliğini şekillendirmesinde büyük yararı olduğuna değinmiştir.

“*Osmanlı Arşivlerinde*” (s. 90-117), adlı üçüncü bölümde yazar, Osmanlı arşivlerinin başlangıçta iyi bir seviyede olduğu ancak ilerleyen süreçle birlikte, işlerin ters gitmeye başladığını, bunun da Osmanlı arşivlerinde gerilemeye neden olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nde Atatürk’ün modernleşme konusunda programlarının, Osmanlı Türkçesi’nde büyük bir değişim yol açtığından bahsetmiştir. Yazar, “*Tarihte Araplar*” adlı çalışmasında İstanbul’da Osmanlı arşivlerinden istifade ettiğine değinmiştir. Diğer bir alt başlık olan “*Modern Türkiye’nin Doğuşu*” adlı kısımda, yayınlamış olduğu bu kitabında, Orta Çağ’dan 1950 seçimlerine kadar uzanan geniş bir dönemi ele almıştır. Bu seçimle, iktidarın, iktidar partisinden muhalefete geçtiğini ve Türkiye’de demokrasinin nasıl geliştiğini ve bunun Türkiye’nin modernleşme serüveninde ön ayak olduğunu belirtmiştir.

Dördüncü başlık olan “*Kültürel Diplomasi*” (s. 118-152) adlı bölümde Yazar; ilk kısımlarda Britanya İmparatorluğu’nu kurmuş olduğu hegemonya tekkisinin medeniyet, özgürlük ve adalet anlayışına dayanmasından dolayı, onu tarihin en büyük imparatorluklarından birisi olarak gördüğüne değinmiş ancak; Emperyalist çağla birlikte Britanya hegemonyası altında yaşayan devletlerin, onun boyunduruğu altından kurtulmaya başladığını, bunun da Britanya’nın Orta Doğu’daki sömürgecilik faaliyetlerini sona erdirmesine yol açtığını belirtmiştir. İngilizlerin amacının, kendi kültürlerini yaymak olduğu kadar başka devletlerin de kendi tarihlerini öğrenmeye çalışmak olduğunu belirtmiştir. Bu sayede kültürel bir diplomasi yaratmaya çalışmışlardır. “*Sudan*”, “*Pakistan*”, “*Afganistan*” ile ilgili bölümlerde Yazar, Britanya İmparatorluğu ile bu devletlerin kültürel bir diplomasi kurduklarını, buralarda okuyan öğrencilerin, Britanya’da eğitim aldıklarını ve son olarak; ABD ve Büyük Britanya arasındaki kültürel diplomasinin karşılaştırılmasına yer vermiştir.

Beşinci başlık olan “*Neden Tarih Çalışmalı*” adlı bölümde Yazar, tarih öğrenmenin amacı ve faydalarından bahsetmiştir. Tarih çalışarak, bu evrendeki insanlığın vaziyetini, neleri yapıp, neleri yapamayacağımıza dair bir kavrayış

geliştirmemizi sağlayabileceği düşüncesindedir. Tarihin, bir rehber, kılavuz veya öğretmen olarak görülmesi gerektiğini bu yüzden Tarihi ele alırken bir bütün olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Tarih öğretmekteki amacın, insanın sorular sormasını sağlayabilmek, kendisini devamlı gözden geçirmesini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Bir not aldığımızda neden o notu alıyorum? Önceki ya da sonraki üç satırın defterime geçirmemin altında yatan hipotez nedir? Diye kendisini sorgulamasına değinmiş, son olarak Batı ile İslam ilişkilerinin dürüstlük ve dostluk, empati ilişkileri kurma çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

Altıncı başlık olan “Akademik Yaşamdan Kesitler” (s. 170-194)’de Yazar, akademik yaşamı boyunca Japonya, Türkiye ve Cezayir’de gerçekleştirmiş olduğu olaylara ve buradaki öğrencilerle arasında geçen empatisinden bahsetmiştir.

“Atlantik’i Geçmek” (s. 195-223) adlı yedinci başlıkta Yazar, Princeton’a yerleşmesiyle hayatında değişen yeniliklere; Princeton Üniversitesi’nin ve Birleşik Devletlerdeki yükseköğretim kurumu ve eğitiminin mukayesesine yer vermiştir. Yazar’ın burada yapmış olduğu çalışmalardan iki tanesi, Avrupa’nın Müslümanlar tarafından keşfi ve Müslüman topraklarındaki Yahudilerin durumları, İslam’ın siyasi dili, yüzyıllar boyunca İslam dünyasında siyaset ve yönetimde kullanılan terimlere dair semantik ve tarihsel incelemeler ve Orta Doğu’da Irk ve Kölelik konularından müteşekkildir. Yazar, ABD’de başından geçen olaylara, İran Şahı ile yapılan görüşmelere, oğlu Michael’in ondan ayrılıp, Birleşik Devletlere yerleşmesi olayını da anlatmıştır. Alt başlık olan “Kimlik ve Vatandaşlık”da Britanya ve ABD’de kimlik ve vatandaşlık algısının nasıl algılandığını ve bu iki ülke arasındaki farklılığın, toplumların doğasından kaynaklandığını belirtmiştir. Britanya’da vatandaşlığa kabul edilenler, özellikle yabancı aksanı olan kişiler “biz” ya da “bizimkiler” gibi kelimeler kullanıldığında rahatsızlık duyarken, Amerika’da vatandaşlığa geçen kişilerin Amerika’yı “biz” olarak görmeleri beklenmiştir. İlerleyen sayfalarda, İngiltere ve Birleşik Devletler arasındaki akademik cemaat ve genel entelektüel iklim açısından farklılıklara değinilmiştir.

“Bölge Ülkeleri” (s. 224-258) adlı sekizinci başlıkta yazar; Arap ülkelerinin sosyo-kültürel özellikleri, Arap-İsrail Savaşı sürecinde Arap ülkelerinin taktik ve stratejileri, bu savaş sonucunda imzalanan barış antlaşmasında kendi rolüne ve Ürdün ve Mısır’da liderlerle olan ilişkilerinden bahsetmiştir.

Dokuzuncu başlık olan “Medeniyetler Çatışması” (s. 259-301) adlı bölümde, Dinler ve Medeniyet konusu, Hristiyanlık-İslamiyet ve Yahudilik arası benzerlik, farklılık ve bu dinlerin getirmiş olduğu mesajlar, birbirlerini anlama konusunda nasıl bir yöntem başvurdıklarını ele almaktadır. “Siyaset ve İslam” adlı alt başlıkta, İslam ve Hristiyanlık arası siyaset ve din karşılaştırması, İslam ve Batı dünyaları arası farklılıklara değinilmiştir. “İslam ve Antisemitizm” adlı alt başlıkta, Anti-Semitizm mefhumu ve bu mefhumun İslamiyet’te değil, Hristiyan Batı’da geliştiğini belirtmiştir. İlerleyen bölümlerde “İran Devrimi” konusu ve Müslümanların Batı’ya olan öfkesinin nedenlerine ve ABD karşıtlığının nasıl cereyan ettiğine değinmiştir.

“Şarkiyatçılık ve Doğru Düşünme Kültü” (s. 302-324) adlı onuncu başlıkta yazar, Edward Sait’in Şarkiyatçılık/Oryantalizm kavramları ile ilgili tanımını, Mısır Tarihi ya da İngiliz sözcük bilimini kullanma konusundaki başarısızlığını, Avrupa Tarihi konusundaki bilgisizliğini eleştirmiştir. Onun çalışmalarını, Yakın Doğu ile ilgili bilimsel çalışmalarda engelleyici bir unsur olarak görmektedir. İlerleyen bölümlerde, Orta Doğu çalışmalarında, Marksist çözümlerinin bir işe yaramadığını belirtmiştir.

“Paris’te Yargılanma” (s. 325-338), adlı onbirinci başlıkta 1915 yılında yaşanan olayda, Ermenilerin Türkler tarafından katledilmediğini, Ermenilere yönelik saldırılar olsa da, umumi de Ermeni nüfusun zulüm görmediğinden bahsetmiştir. Yazar; Le Monde dâhil birçok medyada vermiş olduğu mülakat görüşmelerinde, Ermeniler kayıplar yaşasalar da, “Holokost”la yapılan karşılaştırmanın yanlış olabileceğini, bunun silahlı bir isyandan, Ulusal Kurtuluş Mücadelesi adı verilen bir hareketten doğmuş olabileceğini ayrıca Ermeni ve Yahudi olaylarını aynı cephede tutmanın yanlış olabileceğini kanısladadır. Yahudilerin sadece kimlikleri nedeniyle saldırıya uğradıklarını ve Ermeni nüfusun zulüm görmediğini belirtmesi sözlerinden dolayı Lewis’e, ikisi ceza, ikisi kamu davası olmak üzere toplam dört dava açılmıştı. Mahkeme sonucu tezinin yanlış olduğu ve kendisine mahkeme tarafından tazminat ödeme hakkı verildi. Yazar, mahkemedeki duruşmalardan kendisine iki ders çıkarmıştır.

1. Mahkeme tarihsel bir sorunu tartışmak için iyi bir yer değildir, çözmek içinse hiç iyi bir yer değildir. **2.** Basın bir davayı tartışmak ya da ona ilişkin itirazınızı dile getirmek için iyi bir yer değildir.

Onikinci başlık olan “Tarih Yazmak ve Yeniden Yazmak” (s. 339-367) adlı bölümde, Tarih yazımında, üslubun önemli bir yere sahip olduğu, üslubun düşünme ve yazma sürecinin özellikle de düşünmenin-doğrudan bir parçası olduğundan bahsetmiştir. Tarih yazımında üslubu, “berraklık, kesinlik, zarafet” kavramları çerçevesinde ele almaktadır. Ayrıca yapmış olduğu çalışmaların, tarih yazımına yaptığı katkıları anlatması bakımından, eserin önemini bir kat daha arttırmıştır.

“Siyaset ve Irak” (s. 368-394) adlı onüçüncü başlıkta yazar; Amerika’nın Irak yönetimine yönelik dış politikası, Saddam Hüseyin ile yapılan görüşmelere ve bunun ABD dış politikasını nasıl şekillendirildiğine yer vermiştir. İlerleyen sayfalarda, Umman ve Libya’da bulunduğu sırada görüşmelerinden, “Lewis Doktrini”nin Bush yönetimi politikasından sorumlu tutulması olayını, Lewis Doktrini’ne yönelik olumsuz iddiaları cevaplamaya yönelmiştir. “Arap Baharı ya da Hoşnutsuzluğun Kışı” adlı alt başlıkta, Arap Baharı’nın Arap ülkelerinde adaletsizliğe karşı öfkesinin kitlesel şekilde ifade edilmesini, Arap Baharı’ndaki başarısızlıkların nedenlerini sıralamıştır. Bu nedenlerden biri olarak, Demokrasilerini geliştirememeleri, kölelik ve kadın haklarından yoksun kalmalarına bağlamaktadır. Son olarak, Batı ve Doğu’nun değer sistemleri ve özgürlük kavramlarına, Arap Dünyası’nda demokrasinin nasıl işlediğini konu edinmiştir.

Son başlık olan “Özetle” (s. 395-396) adlı bölümde yazar; yaşının ilerlemesine rağmen, fiziksel ve zihinsel olarak zorluklar yaşasa da duygusal olarak iyi olduğunu, buna rağmen yaşamı sevdiğini ve tatmin edici bir kariyeri olduğunu belirterek eserini sonlandırmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; Yazar’ın otobiyografisini anlatan bu eser, Yazar’ın tarihçi kişiliği ile birleşerek, esere büyük anlamda bir değer kazandırmıştır. Özellikle, Yazar’ın Savaş dönemindeki gözlemleri, uluslararası faaliyetlerde önemli rol oynaması, arşiv çalışmaları, eserinde yer alan çalışmaları, tarihimiz açısından hassasiyet gösteren konularda ortaya koyduğu yaklaşımın bilimsel nesnelliği, kitabın önemini bir kat daha artırmıştır. Yazar, Doktora ve Yüksek Lisans öğrencilerine yönelik olarak, kendilerini bu yolda daha fazla geliştirmeleri için, öğretici bilgiler vermiştir. Tarih araştırmalarında devamlı sorular sormalarını, kendilerini devamlı sorgulamalarını, metodolojik kültüre önem vermeleri gerektiğini, tarih çalışmalarında bilimsel nesnelğin önemli bir yer tuttuğunu, tarih yazımında üslubun, düşünce ve tarih yazımında, önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir.